

**ПОЗИЦІЯ УКРАЇНИ
НА РИНКУ МІЖНАРОДНИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

Калашнікова Л.В.

*доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Україна*

Міжнародний ринок освітніх послуг як самостійний сегмент економіки являє собою систему відносин між виробниками, постачальниками і споживачами, що взаємодіють у процесі вироблення і реалізації своєрідного товару – освітніх послуг. Відправною точкою його функціонування слід вважати 1995 р., коли Всесвітня торговельна організація утвердила генеральну угоду щодо торгівлі послугами, в якій освітні послуги було виокремлено в окремий сектор. У відповідності до положень Генеральної угоди, утвердженої Всесвітньою торговельною організацією, освітні послуги реалізуються чотирма способами: 1) «споживання за кордоном» передбачає переміщення споживача до країни, де виробляється послуга; 2) надання освітніх послуг дистанційно за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; 3) комерційна присутність організації-постачальника освітніх послуг однієї країни та території іншої у форматі функціонування представництв, філій; 4) присутність представників організації-постачальника освітніх послуг передбачає академічну транснаціональну мобільність фізичних осіб для надання освітніх послуг [1]. Перший спосіб є традиційним, його реалізація не вимагає додаткових зусиль від країни-експортера, він передбачає надання освітніх послуг за денною, заочною чи дистанційною формами навчання. Натомість інші три трансграничні способи передбачають ґрунтовний аналіз національних ринків освітніх послуг країн-імпортерів, у першу чергу, за рахунок проведення емпіричних маркетингових досліджень з метою вивчення попиту, потенційних можливостей відкриття філій закладів вищої освіти, реалізації академічної мобільності тощо. Вкрай важливим для транскордонних форм експорту освітніх послуг є організаційний етап, що пов'язаний з нормативно-правовим оформленням функціонування філій, структурних підрозділів, наявністю належного матеріально-технічного забезпечення, можливістю переміщення капіталу, добром

професорсько-викладацького складу, підготовкою навчально-методичного забезпечення. Організація дистанційного навчання іноземних слухачів, студентів передбачає створення відповідної законодавчої нормативно-правової бази і належного рівня використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання.

Останні тенденції на міжнародному ринку освітніх послуг вимагають від національних систем вищої освіти бути конкурентоспроможними, а саме здатними забезпечувати підготовку фахівців інноваційного типу на основі сучасних моделей навчання відповідно до запитів як національного, так і міжнародного ринку праці у висококваліфікованій робочій силі. За даними Observatory on Academic Ranking and Excellence, на сьогодні у світі налічується більше, ніж 100 академічних рейтингів. Найвідомішими з яких є Academic Ranking of World Universities (ARWU), QS World University Rankings (QS), Times Higher Education (THE), Universitas21 (U21) [2]. Остання із означених методик оцінювання діяльності національних ринків освітніх послуг U21 передбачає визначення 29 показників, що групувано за такими категоріями, як: 1) ресурси; 2) середовище; 3) зв'язки; 4) результативність [3].

В силу історичних причин, а саме лідерства у світовій економіці, провідними постачальниками освітніх послуг на міжнародному ринку є США (20 % від загальної іноземних громадян, які отримують освіту за кордоном), Великобританія (10 %), Канада (9 %), Китай (9 %) Австралія (8 %), Франція (6 %), Росія (6 %), Німеччина (5 %), Японія (4 %) та інші країни (23 %). Попри те, що лідером серед країн-експортерів освіти все ж залишаються США, за останні 20 років рейтинг дещо змінився – країни Західної Європи поступилися Канаді, Китаю, Росії [4]. З часом США все складніше утримувати позицію лідера, оскільки конкуренція на міжнародному ринку освітніх послуг повсякчас посилюється. Найбільших успіхів досягають країни, де освіта функціонує переважно за кошти держави або здійснюється змішане державно-приватне фінансування. Для таких країн освіта виступає провідним інструментом конкурентоздатності на світовому рівні, адже влада інвестує, передусім, у розвиток міжнародних освітніх зв'язків. На жаль, Україна сьогодні не входить до числа світових лідерів щодо надання освітніх послуг, проте її нинішній стан в цій сфері не відповідає наявному освітньому потенціалу.

Українські заклади вищої освіти мають достатній потенціал для боротьби за долю ринку освітніх послуг на міжнародному рівні. На сьогодні в Україні функціонує одна з найщільніших за охопленням населення мережа університетів: на 1 млн. українців припадає 6,7 університетів та 8 коледжів, технікумів і училищ. У той час як аналогічний показник у Польщі становить 9,2 університетів та

прирівняних до них закладів освіти, в Росії – 5,8, Німеччині – 4,3, Великобританії – 3,7 відповідно [5].

За даними Державного комітету статистики станом на початок 2021 р. в Україні налічується 515 університетів та прирівняних до них закладів освіти (see table 5). Структурно український сегмент вищої освіти представлено: 29,0 % університети, 23,0 % інститути, 11,0 % академії, 19,0 % відокремлені підрозділи, 1,0 % наукові центри, 17,0 % інші наукові установи, організації. З них 64,5 % засновані на державній власності, 12,2 % – комунальній та 23,2 % – приватній, корпоративній. Подібне співвідношення кількості закладів вищої освіти, що належать державі та фізичним особам, характерне для Німеччини і Росії. Натомість у Польщі та Великій Британії ситуація протилежна – приватних університетів суттєво більше, ніж державних. Також для України характерний високий рівень професійної підготовки професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти – кожен другий викладач має науковий ступінь кандидата наук, кожен десятий – доктора наук. Загальна кількість студентів в Україні становить 1,442 млн. осіб, з числа яких 44,0 % навчаються за рахунок державного бюджету, решта (56,0 %) – за кошти фізичних осіб. З огляду на розподіл студентів-випускників за напрями підготовки, в українських закладах вищої освіти навчають спеціалістів соціально-економічного і гуманітарного спрямування (44,0 %), інженерів (16,0 %), медиків (8,0 %), педагогів (7,0 %), транспортників (6,0 %), фахівців з природничих наук (4,0 %), архітекторів і будівельників (3,0 %), працівників сфери обслуговування (3,0 %) та ін. [6].

За підсумками 2020 р. Україна посіла 36 сходинку у рейтингу національних систем вищої освіти «Universitas21», набравши 47,8 балів зі 100 можливих [7]. З-поміж 280 наявних українських закладів вищої освіти у рейтингу представлено лише 6 провідних. Зокрема, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, що посів 491 позицію з 1002 представлених світових закладів вищої освіти. У рейтингу «The Times Higher Education» в 2020 р. серед 92 країн світу Україну представляють 11 закладів вищої освіти, де окрім вищеозначених було оцінено діяльність Харківського національного університету радіоелектроніки, Львівського національного університету ім. І. Франка, Київського національного економічного університету та ін. [8].

За даними Українського державного центру міжнародної освіти станом на початок 2021 р. в Україні навчалось 76548 іноземних студентів, аспірантів, докторантів, слухачів з 155 країн світу. За останні десять років простежується позитивна динаміка процесів інтернаціоналізації вищої освіти, адже загальна чисельність студентів-іноземців зросла майже у 2 рази (з 38166 осіб у 2011 р. до 67327 осіб у 2020 р.,

відбулося несуттєве скорочення загальної чисельності іноземних слухачів з 80470 осіб у 2019 р. до 76548 осіб у 2020 р. у зв'язку з світовою пандемією коронавірусу). Провідними країнами-донорами для України виступають Індія (23,64 % від загальної чисельності студентів-іноземців), Марокко (11,54 %), Азербайджан (6,95 %), Туркменістан (6,05 %), Нігерія (5,52 %), Китай (5,30 %), Туреччина (5,22 %), Єгипет (3,98 %), Ізраїль (2,75 %), Узбекистан (2,07 %) та ін. Зазвичай, іноземні студенти обирають ті спеціальності, які мають попит в країні їх громадянства. Так, у 2020 р. з-поміж низки інших популярністю користувалися такі напрями підготовки, як медицина, яку обрали для вступу 32,36 % студентів-іноземців, лікувальна справа – 7,72 %, стоматологія – 6,33 %, менеджмент – 4,36 %, фармація – 3,10 %, правознавство – 2,97 %, архітектура та будівництво – 2,96 %, середня освіта – 2,27 %, фінанси – 1,95 %, економіка – 1,60 %, філологія – 1,29 % та ін. [9].

Ще одним позитивним моментом, що приваблює іноземних студентів до України, є вартість навчання. За підрахунками Міністерства освіти і науки України середня вартість навчання для студентів медичних напрямів становить 4,3 тис. доларів на рік, а для інших спеціальностей – 2 тис. доларів [10], що майже у 10 разів менше, ніж в країнах Західної Європи чи у 5 разів менше, ніж у Туреччині або Китаї. Тим не менше конкурс для вступу іноземців до українських закладів вищої освіти майже відсутній, а відповідно і шанси отримати диплом, значно вище, ніж у країнах походження.

Україна поки що не може повноцінно конкурувати з лідерами у рейтингу країн-експортерів освітніх послуг. Проте вже сьогодні вона стабільно обіймає свою нішу з-поміж них, володіючи близько 1 % міжнародного ринку. Українські заклади вищої освіти мають потенціал для нарощування обсягів експорту освітніх послуг, у першу чергу, за рахунок підвищення частки валової доданої вартості у вищій освіті як однієї з провідних галузей національної економіки.

Першим кроком у цьому напрямку є зміна пріоритетів української освітньої політики задля підвищення конкурентоздатності національних університетів. Зокрема, йдеться про затвердження Міністерством освіти і науки України плану заходів щодо популяризації національних закладів вищої освіти на глобальному ринку освітніх послуг, який передбачає створення асоціації іноземних студентів-випускників, удосконалення законодавчої бази, створення міжвідомчої електронної платформи, активізації заходів міжнародної співпраці з університетами-партнерами тощо [11].

Список використаних джерел:

1. Айдрус И.А., Филиппов В.М. Мировой рынок образовательных услуг. Москва : Российский университет дружбы народов, 2008. 194 с.
2. Hou Y.W., Jacob W.J. What Contributes More to the Ranking of Higher Education Institutions? A Comparison of Three World University Rankings. *International Education Journal: Comparative Perspectives*. 2017. Vol. 16. No 4. P. 29–46.
3. Ларионова М.В. Методология сравнительного анализа международных подходов ранжирования высших учебных заведений. *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика*. 2012. Т. 7. № 1. С. 34–69.
4. The power of international education. Project Atlas. Infographics and data. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data>
5. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 рр. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2020. 71 с. URL: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf
6. Державний комітет статистики України: офіційний сайт. Статистична інформація. Демографічна і соціальна статистика. Освіта. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. U21 Ranking of National Higher Education Systems 2020. URL: https://universitas21.com/sites/default/files/202004/U21_Rankings%20Report_0320_Final_LR%20Single.pdf
8. The Times Higher Education World University Rankings 2020. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/locations/UA/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats
9. Іноземні студенти в Україні: статистичні дані, 2021. Український державний центр міжнародної освіти. URL: <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini>
10. Дохід України від іноземних студентів за період їх навчання становить понад 3 мільярди доларів США – Український центр міжнародної освіти. 17 листопада 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/dohid-ukrayini-vid-inozemnih-studentiv-za-period-yih-navchannya-standovit-ponad-3-milyardi-dolariv-ssha-ukrayinskij-derzhavnij-centr-mizhnarodnoyi-osviti>
11. Популяризація вищої освіти України на світовому ринку освітніх послуг – Уряд затвердив план заходів. 21 квітня 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/populyarizaciya-vishoyi-osviti-ukrayini-na-svitovomu-rinku-osvitnih-poslug-uryad-zatverdiv-plan-zahodiv>